

Interieur Stadsgehoorzaal geeft geheimen prijs

door Henk van der Werf

Inleiding

Kleurhistorisch onderzoek is de laatste jaren steeds vaker onderdeel van het bouw- en ontwerpproces. Bij de (restauratie van de) Stadsgehoorzaal is ook kleurhistorisch onderzoek uitgevoerd, met verrassende resultaten.

Na een melding van de arbeidsinspectie dat de installaties en de voorzieningen in de Stadsgehoorzaal niet meer voldeden aan de veiligheidseisen, werd de directie gedwongen om op korte termijn actie te ondernemen. Dit was de aanleiding om te onderzoeken hoe het gebouw weer aan de eisen van deze tijd kon voldoen. Er werden plannen gemaakt om, naast het treffen van veiligheids- en klimaatvoorzieningen, ook de grote zaal en het toneel uit te breiden, zodat het mogelijk was om grotere theaterproducties naar Kampen te halen. Uiteindelijk heeft de gemeenteraad toch gekozen voor een soberder aanpassing. In de zomer van 2006 startte de verbouwing, die hoofdzakelijk bestond uit het aanpassen van de toneel- en klimaatinstallaties en het maken van een zaalbrug op het plafond van de grote zaal. Vlak voor deze verbouwing ontstond de wens om de zaal te schilderen in een andere kleur. Omdat het pand een rijksmonument is, werd de rayonvertegenwoordiger van de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg geraadpleegd. Zij adviseerde om voorafgaand aan de schilderbeurt een kleurhistorisch onderzoek naar de afwerkklagen van de grote zaal uit te voeren. De Stadsgehoorzaal schakelde hiervoor restaurateur-decorateur Bert Jonker in. Bij het onderzoek kwamen achter de egale verflagen tot ieders verbazing fraaie Jugendstilschilderingen aan het licht, die op basis van het onderzoek werden gereconstrueerd.

De Oude Foyer is inmiddels ook aan een onderzoek naar de historische afwerkklagen onderworpen. Ook hier kwamen geschilderde decoraties aan het licht, die in 2007 zijn gereconstrueerd.

In dit artikel schrijf ik iets over kleurhistorisch onderzoek in het algemeen, de geschiedenis van het interieur van de Stadsgehoorzaal, de uitkomsten

van het onderzoek van Bert Jonker en de uiteindelijke uitvoering van de reconstructie.

Kleurhistorisch onderzoek

Elk gebouw heeft zijn eigen kleurgeschiedenis, zowel wat betreft het exterieur als het interieur. De ervaring leert dat de historische afwerkingen

Fragment van blootgelegde schildering, met het wapen van Overijssel. Collectie Gemeente Kampen.

vaak zo eigen zijn aan de beoogde architectonische uitstraling van een gebouw, dat zij bijdragen aan de kwaliteit ervan.

Kleurhistorisch onderzoek is als onderdeel van een bouwhistorisch onderzoek nodig om een goede restauratie of reconstructie van afwerkklagen uit te voeren. Bij kleurhistorisch onderzoek wordt in kleurtrappen de verf laag voor laag in vlakjes naast elkaar weggeschraapt, zodat een chronologische reeks ontstaat. Omdat dit onderzoek doorgaans op zeer beperkte schaal wordt uitgevoerd, zijn tijdens het onderzoek

van de Stadsgehoorzaal ook oude foto's bestudeerd, aan de hand waarvan geschilderde decoraties werden blootgelegd.

Geschiedenis van de Grote Zaal en de Oude Foyer

Op 18 november 1891 is de Stadsgehoorzaal geopend. In de *Kamper Courant* van 19 november 1891 verschijnt een artikel 'Feestelijke opening der concertzalen', dat één lofzang op het nieuwe gebouw is. Zo schrijft men ondermeer: 'de grote zaal is voorzien van wegneembare stoelen, die onder het toneel geschoven kunnen worden, zodat de zaal als balzaal gebruikt kan worden. De zaal is akoestisch volmaakt en het gebouw bevat uitmunten brandvoorzieningen. In totaal kan de grote zaal aan 470 personen een zitplaats bieden, 310 in de zaal zelf, 50 in het zg. amfitheater en 55 aan elke zijde van de gaanderij.' Het nieuwe toneel is een flink stuk groter dan het oude. De damesfoyer wordt qua inrichting en aankleding 'allerelegantst' genoemd, de koffiekamer ruim en gezellig. Alleen de vestiaires krijgen kritiek.

In de volgende decennia worden er steeds kleine verbouwingen en/of ver-

beteringen in de Stadsgehoorzaal gerealiseerd. Zo spreekt de *Kamper Courant* van 15 december 1907 onder de kop 'Verbeteringen Stadsgehoorzaal' van nieuwe plafond- en wandbeschilderingen met hierbij passend behang, nieuwe meubels en een betere verlichting.

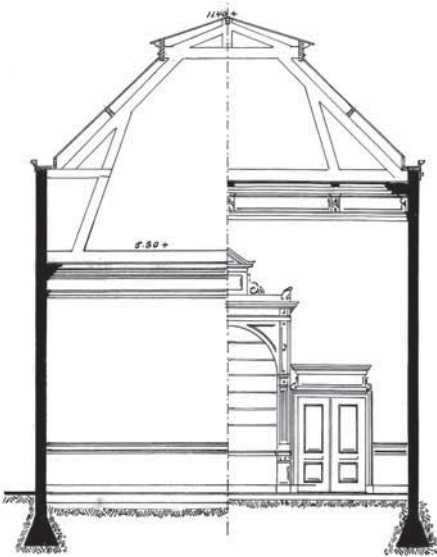
In 1948 komen er nieuwe deuren voor de hoofdentree en in 1951 wordt de grote zaal als geheel onder handen genomen. De balkons worden dan zodanig veranderd dat de hinderlijke pilaren op de begane grond verdwijnen. Bovendien worden de stoelen zo opgesteld dat er vanaf elke plaats een beter zicht op het toneel en wat zich daar afspeelt ontstaat. Hierna wordt de zaal opnieuw geschilderd, in lichte kleuren, en wordt er een nieuwe verlichting aangebracht. Men hoopt bij de ingebruikname - medio juli 1951 - dat deze werkzaamheden een eerste stap zullen zijn naar een volledige restauratie van de Stadsgehoorzaal.

In 1953 blijkt men na voortgaande verbouwwerkzaamheden tevreden te zijn. Het *Kamper Nieuwsblad* schrijft (17 oktober 1953): 'De Stadsgehoorzaal is weer een volwaardig gebouw geworden. Naast de al eerder uitgevoerde werkzaamheden aan de grote zaal, het toneel en de koffiekamer, zijn nu ook de gangen en het woonhuis van de directeur (G. v.d. Weerd) aangepakt.' Zo is de hal geschilderd, zijn de plafonds opgeknapt, is er een loper gelegd en is de verlichting verbeterd. In de gangen zijn de elektrische lei-

dingen weggewerkt door het aanbrengen van een verlaagd plafond met kabelgoten. In de garderobes zijn stalen standaards en dito tafels geplaatst. In de jaren 1951-'53 is de Stadsgehoorzaal dus behoorlijk aangepakt. In 1973-'74 vinden er grote veranderingen plaats, waarbij de grote zaal de huidige vorm krijgt.

Onderzoek Grote Zaal

De historische afwerkklagen van het plafond, de lijsten, de wanden en de onderdelen van de toneelwand van de Grote Zaal zijn onderzocht. Er is een viertal belangrijke periodes van de zaal te noemen: de oudste is de bouwperiode van 1890. De volgende

Tekening met doorsnede en aanzicht van het oorspronkelijk buffet. Collectie Gemeente Kampen.

De gereconstrueerde plafondschildering uit 1907. Foto: B. Vulkers.

is die van 1907, toen plafond- en wandschilderingen aangebracht zijn. Resten van deze veelkleurige fase, met bloemschilderingen in de kooflijst van het plafond, zijn bij het onderzoek als eerste laag aangetroffen. Van enige kleurige afwerking, of van een kalklaag uit de bouwperiode (1890) is niets waargenomen. Wel wijkt de toneelwand bouwkundig af van de ontwerp-tekening uit 1890. De zuilen zijn omhoog en opzij gebracht en de decoraties wijken enigszins af van die van de koof. Het is dus ook mogelijk dat de basiskleuren en koofschilderingen rond het toneel in 1907 zijn aangepast.

De derde periode is die van 1951, waarbij de borstweringen van de lange zijde van het balkon schuin naar de wand werden verlegd en de ondersteunende zuilen verwijderd. Er werden paneeltjes op de lange wanden aangebracht en de zaal kreeg een lichte kleurstelling. In 1972 werd de vloer van de zaal hellend gemaakt, het toneel verlaagd en de lambrisering aangepast en beëindigd met een geprofileerde houten lijst. Twee grote panelen op de lange wand kregen ook dit profiel.

Hierna volgt nog een aantal schilderbeurten, maar de bouwkundige staat blijft die van 1973.

Het gereconstrueerde buffet met, in de zwikken van de boog, de gerestaureerde stillevens. Foto: B. Vulkers.

Onderzoek Oude Foyer

In de Oude Foyer zijn de historische afwerkklagen op het plafond, de lijsten, de wanden en de betimmeringen onderzocht. Het lijkt erop dat de veranderingen van de foyer steeds gelijk opgaan met die van de Grote Zaal. Hier is een vijftal belangrijke periodes te noemen: de oudste is die van 1890. Op de tekening van 1890 is een doorsnede te zien van de foyer. Hier ziet men een andere lijst dan de huidige. De bovenste lijst met de consoles ontbreekt. Ook de bovendeurstukken van toen zijn nu niet meer aanwezig. Hoe de afwerking uit de bouwperiode er uit heeft gezien was niet meer geheel waarneembaar. Op het plafond zijn geen sporen aangetroffen omdat het waarschijnlijk in 1907 veranderd werd. Op de wanden is onder de afwerking van 1907 soms een aanzet te zien van een decoratie. Deze aanzetten zijn niet blootgelegd, om de latere decoratie niet te beschadigen.

De volgende periode is die van 1907. In de *Kamper Courant* van 15 december 1907 is onder de kop 'Verbeteringen Stadsgehoorzaal' sprake van nieuwe plafond- en wandbeschilderingen met bijpassend behang, nieuwe meubels en een betere verlichting. Waarschijnlijk slaat dit op de Oude Foyer, want het plafond in de grote zaal is niet veranderd. Ook zijn in de zaal geen

De gereconstrueerde foyer na de opening in 2008. Foto: B. Vulkers.

wandbeschilderingen aangetroffen, maar in de foyer wel. Sporen van deze veelkleurige periode met een geschilderde plafondindeling zijn bij het onderzoek als eerste afwerklaag op het plafond aangetroffen. De wandpanelen hebben sjabloonschilderingen en de wanden en lijsten zijn in meerdere kleuren geschilderd. De aard van de decoraties neigt sterk naar de Art Deco-stijl (vanaf 1914). Het jaar 1907 is dus wel wat vroeg voor deze toepassing! Deze afwerking heeft zeker tot en met 1947 bestaan, getuige enkele foto's uit die tijd, waar de sjabloonschilderingen op te zien zijn.

De derde periode zou dan die van 1951 zijn, waarbij volgens de laagvolgorde de panelen donker geschilderd waren en het plafond geel, met daarin rode vormen. Verder is er niet veel duidelijk over deze periode.

In 1972-'73 werden de panelen voorzien van ruitvormig behang, met beige kleuren op de wanden en het houtwerk en een groene lambrisering.

Bouwkundige veranderingen betreffen onder meer het plafond (1907). De lange binnenwand had in eerste opzet twee deuren. Die zijn later dichtgemaakt. Op een foto uit 1973 is een grotere opening te zien. De huidige opening is nog groter en hoger.

Het buffet is in de loop der tijd ook veranderd. Op de tekening heeft het een

opbouw van basement, pilaster, boog, architraaf en bovenbouw. Zo te zien is de boogvorm hier open, bestaande uit een aantal planken met een achterwand die mogelijk van glas was. Het huidige buffet is waarschijnlijk in de jaren tachtig geheel opgevuld met inmiddels gedateerde spiegelvormen en een rolluik. Men heeft toen ook de pilasters naar boven gebracht.

Reconstructies

De directie van de Stadsgehoorzaal was zo enthousiast over de resultaten van het kleurhistorisch onderzoek dat zij besloot om de afwerking en de decoraties van 1907 te laten reconstrueren. Het in latere periodes aangebrachte lijstwerk op de wanden, dat niet aansloot op de stijl van 1907, werd daarvoor verwijderd. De zaal kreeg de oorspronkelijke kleuren terug, met een aangepaste glansgraad om ongewenste lichtreflecties tegen te gaan. De decoraties werden opgebracht met behulp van sjablonen.

Het meubilair, de verlichting en de vloerbedekking zijn aan de sfeer van de nieuwe zaal aangepast.

Op basis van het onderzoek naar de afwerkklagen van de Oude Foyer is vervolgens ook deze ruimte gereconstrueerd. Het plafond kreeg de oorspronkelijke kleurstelling, glansgraad en decoratie terug. De wandopening tussen de Oude- en Nieuwe Foyer werd veranderd om beter aan te sluiten op de gevonden decoraties.

Het buffet kreeg zoveel mogelijk zijn oorspronkelijke uitstraling terug. De stoffering, verlichting en de vloerafwerking sluiten aan bij de nieuwe ambiance.

Nawoord

De verbouwing van 2005 was oorspronkelijk bedoeld om het gebouw op te knappen en weer te laten voldoen aan de eisen van deze tijd. Door kleurhistorisch onderzoek kwam een onbekende architectonische kwaliteit aan het licht. Door reconstructie van kleuren en decoraties heeft het gebouw deze kwaliteit en daardoor zijn warme sfeer, weer teruggekregen. Het bezoeken van de Stadsgehoorzaal heeft hierdoor een extra dimensie gekregen. Dit bewijst het belang van kleurhistorisch onderzoek.

Bronvermelding:

Jongschaap, A., 'Stadsgehoorzaal Kampen: de bouwhistorie'. In: *Kamper Almanak 1990*. Kampen 1991.

Jonker, B., *Foyer Stadsgehoorzaal Kampen: onderzoek naar de geschiedenis van de afwerkklagen*. Zwolle 2006.

Jonker, B., *Stadsgehoorzaal Kampen: onderzoek naar de historische afwerkklagen van de zaal*. Zwolle 2005.

Kleuronderzoek. *RDMZ info restauratie en beheer*, nr. 25, juli 2001, gewijzigde 2de druk oktober 2005.

Opening Oude Foyer in stijl

Drie maanden lang was de Oude Foyer dichtgeplakt. Niet toegankelijk voor het nieuwsgierige publiek dat maar al te graag een glimp wilde opvangen. Dichtgeplakt als een kijkdooz zonder opening. Tot zaterdagmiddag 14 januari 2008. Een kleine honderd genodigden kwam bijeen in de Grote Zaal. De schilders en bouwlieden trots over de geklaarde klus, de nog onwetenden vol verwachting. Want de verhalen in de kranten schreven van oude luister, metamorfose en nostalgie. Na de toespraak van burgemeester Oosterhof hulde het gebouw zich in duister. Langs het flauwe kaarslicht dat in de gangen was ontstoken schuifelden de genodigden in de vanzelf ontstane stilte naar een donkere foyer. Tussen de schimmen waren drie in het midden geplaatste vleugels te ontwaren die de stilte doorbraken met monotoon ritmische klanken. Eerst rustig en zacht, maar allengs krachtiger en voller. Langzaam onthulden verdekt opgestelde spots kleine delen van de zaal: de schilderijen rondom de aangebrachte lijsten, het wapen van Kampen, de stillevens boven de bar, de raadselachtige lampen. Tot in het crescendo de volledige zaal in het licht werd gezet. De stilte na het slotakkoord was nodig om de indrukken te verwerken van de onbelemmerde aanblik op de nieuwe Oude Foyer. Maar daarna: applaus en champagne om van de eerste schrik te bekomen. Wat een prachtige zaal, wat een visitekaartje voor Kampen. *De Stentor* schreef op 14 januari 2008: 'Mystieke opening brengt bezoekers terug naar 1907'. Zo hebben onze voorouders hier gestaan. Niet wetend dat hun schilderijen tientallen jaren verborgen zouden worden achter pleisterwerk en behang. Een opening in stijl, met dank aan componist Simeon ten Holt, die - zo voelde het - zijn Canto Ostinato speciaal voor de Oude Foyer had geschreven.

Jelle Wouda